

Proprium „Kyréné“*

■ FILIP HORÁČEK (Praha)

1. Problém

Tuto onomastickou noticku inspiroval jednak ohled praktický, jednak pouhá potěcha ze snahy pronikat do často „uzamčeného“ významu proprií, této velmi svébytné a (pro některé) fascinující jazykové oblasti.¹ V praktickém ohledu jde o to, že v českých prepisech nevládne jednotná forma, editoři, redaktoři apod. užívají formy Kýréne i Kyréné; lze najít i obě varianty v témže svazku.² Na tuto obtíž, jakkoli velikosti příslovečného „hrášku pod poduškami“, jsme při redakční práci narazili již několikrát, a dokonce se o něm rozvinuly debaty. Jakmile však tato nejasnost, stejně tak drobná jako „nenechává“, vyvstala v případě názvu knihy chystané k vydání, bylo třeba otázku rozřešit. V inkriminovaném případě nejde o problém kolísání české formy pouze na základě zvyku či různých se redaktorských strategií stran řeckých jmen v češtině (např. Thukydides – Thúkydidés – Thúkýdidés), nýbrž o nejasnost na věcné úrovni.³ Navíc čeština kvantitativně zohledňuje i v grafice natolik, že není důvod, proč by nemělo být rozhodnuto v případě slova Κυρήνη a jeho správném tvaru, tak jako u skoro všech ostatních, v tomto ohledu jasnějších slov. Pohled zaměříme též na historický tvar jména (tj. ten, s nímž přijeli thérstí kolonisté v r. 631/0 př. n. l.),⁴ jeho význam a mytologické spojitosti.

* Tato publikace vznikla v rámci řešení výzkumného záměru FHS UK v Praze: *Antropologie komunikace a lidské adaptace* (MSM 0021620843).

¹ Srv. např. HELLER 2003, s. 14.

² DOBIAS-LALOU (2000, s. 26) hovoří v případě slova „Kyréné“ přímo o „kontroverzi“. Také autoři slovníků aspoň částečně zohledňujících či specializovaných na propria uvádějí nekonfliktně délky obě nebo žádnou (Montanari, „nový Gemoll“, Bailly, Liddell – Scott, slovník vlastních jmen PAPE – BENSELER 1870, s.vv.).

³ Sama řecká grafika to nedává nijak znát. Jednotlivé grafické systémy jsou pochopitelně založeny podle jiných hledisek, než která by uvítali pro své účely lingvisté, totiž „jeden foném – jeden znak“ (šířeji k problematice implicitních hledisek, na nichž jsou vystavěny jednotlivé grafické systémy, např. MILLER 1994, zejm. s. xii-xv). Forma některých proprií bývá mylná i věcně, např. „Páfos“ místo „Pafos“.

⁴ Srv. KALLIMACHOS, *Ap.* 72-3.

Nehodláme na tomto místě řešit problém správného přepisu starořeckých jmen obecně, který trvale a asi bez vyhlídek na plošné zlepšení existuje v českém odborném knižním a časopiseckém prostředí.⁵

2. Fonetická kvalita nesená grafémem v a původní tvar slova

Pro kyrénský dialekt⁶ jižního typu dórštiny je charakteristický jeho téměř krajní až krajní konzervativismus.⁷ Původní řecký pětímístný systém (a e i o u) v krátkém i dlouhém vokalizmu⁸ se, na rozdíl od progresivnějších dialektů, v kyrénštině podobně jako v jiných relativně izolovaných oblastech udržel dlouho, někdy až do helénistické doby (Kyréna byla špatně dostupná tomu, kdo se chtěl dostat do ní, ačkoli naopak nikoli).⁹ Podle epigrafických svědectví kyrénština vzdorovala v zápasu s koiné až do 1. stol. n. l., což je

⁵ Srv. příspěvek F. KARFÍKA 1999, který podává kvalitní analýzu strategií přepisu řeckých jmen do češtiny. K jeho úvahám bychom chtěli přidat hledisko obyčejného respektu k jménům antických osob. Ač nezapadají do fonetického kontextu češtiny, působí zbytečně nezvykle apod., stále podle nás hraje roli váha jejich vlastního jména, s důrazem právě na slovo „vlastní“. Straníme-li maximalizaci správnosti přepisu (tj. přepisu označenému F. Karfíkem jako „fonetický“), znamená to, že se díváme na jména osob (či míst) z jejich hlediska, nikoli jen jako na předmět či „identifikační přelepek“ viděnou a reprodukovanou z naší, české strany. Srv. též antickou teorii, protikladnou moderní koncepci zásadní nemotivovanosti slov (de Saussure), o vnitřním náboji slov, spojených právě ve svém správném tvaru s realitou, např. u IAMBLICH, *De myst. Aeg.* 7.4-5.

⁶ Jeho recentní zevrubné zpracování podává DOBIAS-LALOU (2000; s podrobnou bibliografií); je škoda, že autorka rezignovala na možné literární stopy kyrénštiny (s. 5, pozn. 18, srv. BARTONĚK 2009, s. 186, 192; srv. s. 212). Nejde přesně vzato o samostatný dialekt, neboť kyrénština je spojena s nářečím théským, lakónským, rhodským a krétským tak, že jen v málokterých rysech nekoinciduje se všemi nebo s některým z nich. Jde tedy spíše o jakousi vnitřní jihodórskou variantu.

⁷ Např. nebylo dokončeno druhé náhradní dloužení (BARTONĚK 2009, s. 137, 197-200; BARTONĚK 1987, s. 146-7, 150, obecně 141-53); co se týče dvou párů otevřenějších a zavřenějších dlouhých o-ových a e-ových samohlásek, klade DOBIAS-LALOU (2000, např. s. 33-4, srv. 291) kyrénštinu na základě podrobné analýzy nikoli do nejkonzervativnější podskupiny jižní dórštiny (tzv. „přísná dórština“; tak BARTONĚK 2009, s. 141, 190, zejm. 192; BARTONĚK 1987, s. 146), nýbrž spíše k „dórštině střední“. Obecně srv. SCHMITT 1977, s. 42-8.

⁸ BARTONĚK 2009, srv. s. 87, 113, 137.

⁹ Vzhledem ke směru větru, obvykle stabilnímu po staletí, lze odplout z Kyrény do Alexandrie (což byla pochopitelně nejfrekventovanější lodní „linka“ v oblasti) na lodi starověkého typu poměrně snadno a rychle, kdežto opačná plavba z Alexandrie do Kyrény vyžaduje nadstandardně zkušeného mořeplavce (podrobně např. KAHANOV

vzhledem k ostatním dialektům krajně dlouho, a na inskripcích je znát ještě ve století následujícím.¹⁰ Pokud vystoupíme mimo oblast uvažující čistě o inskripcích, můžeme zde předložit domněnku, že mluvený lokální dialekt se mohl uchovat ještě výrazně déle. Ještě v letech 1825 a 1973 totiž bylo v dotyčných končinách pozorováno, že v některých údolích venkované téměř nikdy neopouštějí svá rodiště, nikdy nenavštívili městečka na pobřeží, moře znají pouze z doslechu a civilizační vymoženosti, jako je zahrada, jsou jim cizí.¹¹ V takto konzervativním prostředí, které se ani nemuselo příliš dramaticky lišit od prostředí našich pradědečků, si sice nelze dost dobře představit gramotnost (inskipce), o to spíše však lokální dialekt. Lze kyrénštině či alespoň jejím stopám přidat tímto způsobem např. dvě stě let k dobru?¹²

V naší souvislosti konzervativnost nářečí znamená především, že nedošlo k posunu /u/,¹³ jímž by se vytvořilo /ü/, jako tomu bylo např. v klasické attičtině nejpozději do roku 450 př. n. l. Tehdy v kyrénštině ještě byl a měl nadále zůstat původní krátko- i dlouhovokalický systém beze změny na sedmivokalický (včetně /u/ a /ū/ na místě inovačního attického /ü/ a /ū/).¹⁴ Můžeme tedy počítat s původní výslovností /Kuráná/ s -u-, o jehož kvantitě budeme mluvit v dalším oddílku. K přesnému znění /Kuráná/ přesně vzato patří uvulární (?) Ϝ (tj. koppa, /q/, odlišná od zadopatrového /k/)¹⁵ v násloví, jak toto proprium máme uchováno v nejstarších pramenech pro kyrénštinu, např. na nápisu z Olympie z počátku 6. stol. př. n. l. ve znění: Ϝυρα-.¹⁶ I v kyrénštině se však, minimálně v grafice, přestalo Ϝ v 5. stol. používat ve prospěch κ.

2006). Co Kyrénu skutečně oddělovalo od okolního světa, je poušť, moře ji s jinými obcemi naopak spojovalo. Tolik jen letmo k relativní izolovanosti Kyrény.

¹⁰ BUBENÍK 2007, s. 482; DOBIAS-LALOU 2000, s. 291 (ač tou dobou mohlo možná jít už jen o lokálně stylizovaný „chic“ pravopis). Podle BARTONKA (2009, s. 191) byla též např. kréština až do 1. stol. n. l. dobře konzervovaná (též BARTONĚK 1987, s. 142, 147).

¹¹ ROQUES 2003, s. 416, pozn. 18.

¹² Podle RIXE (1976, § 57) se původní /u/ dochovalo v tsakónštině „dodnes“ (uvádí v r. 1976).

¹³ DOBIAS-LALOU 2000, s. 24-5 (srv. 35-6, 54).

¹⁴ BARTONĚK 2009, s. 137, 141-8, 191-2; THREATTE 1980, s. 21-3, 261.

¹⁵ DOBIAS-LALOU (2000, s. 55) však chápe kyrénskou koppu jako veláru, nikoli uvuláru. Že by mohlo jít o uvuláru, lze odhadovat na základě toho, že v semitské abecedě měla tato hláska stejné pořadí (19. místo) jako v některých nejstarších abecedářích řeckých. Srv. THREATTE 1980, s. 21-3, 261.

¹⁶ JEFFERY – JOHNSTON 1990, s. 319 (v rámci 316-20), 377 a „Plate 62“ (srv. PAUSANIÁS 6.19.10); DOBIAS-LALOU 2000, s. 257.

Fungovalo asi jako pouhý alofon /k/ před zadními zaokrouhlenými vokály /o/ a, jako v našem případě, /u/.¹⁷ (Ve věci přesného původního znění slova *Quráná* jen letmo připomínáme jak charakteristické dórské /ā/, tak nejistotu ohledně fonetické realizace řeckého *q*; ač je plauzibilní, že bylo „ráčková-
né“,¹⁸ v českém přepisu, který je naším cílem, by se tato jeho realizace nemě-
la jak projevit.)

Fonetická kvalita *v* byla sice v ústech mluvčích kyrénskému dialektu a ně-
kterých jiných dialektů /u/, konkrétně v Kyréně možná až do velmi pozdní
antiky. V literárních pramenech se však setkáváme s dominantní formou slo-
va Kyréné, která je íónská a jako takovou ji její pisatelé a čtenáři – a jejich
prostřednictvím i dnešní čtenáři – vyslovovali s /ü/.¹⁹ V naší školní výslov-
nosti /ü/ navíc ještě obvykle „přešlo“ v otevřenější české /i/.²⁰ Původní kva-
lita tedy sice byla /u/ a ve svém íónském, „literárním“ provedení /ü/, avšak
obtížnější otázkou je problém kvantity této hlásky.

3. Fonetická kvantita nesená grafémem *v*

Pokud jde o kvantitu původního /u/ daného propria, jež je v kyrénských
inskrupcích velmi časté, není odvoditelná epigraficky.²¹ K řešení se proto ob-
racíme k materiálu literárnímu (v němž se přitom počítalo s /ü/), konkrétně
řečeno k metrice.

Naše proprium se vyskytuje na vícero místech a v „mřížce“ několika růz-
ných meter. Pouhý seznam výskytů *Κυρήν-* (či *Κυράν-*) a určení délky *v*
v závislosti na daném metru však problém neřeší.²² Do našich poetických
pasáží bude třeba nahlédnout i jiným než čistě metrickým pohledem, aby-
chom získali nápovědu pro délku *v*. Pasáže nicméně v prvním kroku rozdělí-
me podle meter (výčet uvádíme v poznámkách).

¹⁷ Podle MILLERA (1994, s. 42, 51-3) rané užití *ϕ* reflektuje zaoblení rtů (tedy před
o-ovými a u-ovými samohláskami). Je to dle něj podrženo z doby, kdy řečtina měla
labiovelaráry (což je velmi konzervativní rys vzhledem k dokladům z mykénštiny
a velmi různým reflexům v řeckých dialekttech). Koppa je navíc graficky nápadně
podobná grafémům lineárního písma B pro ty slabiky, kde se tento foném vyskytu-
je. Srv. JEFFERY – JOHNSTON, s. 33, srv. s. 67.

¹⁸ Např. MILLER 1994, s. 4.

¹⁹ Srv. BARTONĚK 2009, s. 212.

²⁰ Tak i RIX, 1976, § 52, pro německojazyčné prostředí.

²¹ DOBIAS-LALOU 2000, s. 24, 256.

²² Seznam výskytů *Κυρήν-* (či *Κυράν-*) v poezii podala ve snaze zjistit kvantitu *v*
v inkriminovaném jméně také DOBIAS-LALOU (2000, s. 26), ovšem s tou nevýhodou,

1) Hexamet. Κυρήν- (či Κυράν-) se v tomto metru vyskytuje s ů i ů. V hexametu je, jak známo, běžné čistě metrické dlužení v otevřených slabikách, a to někdy i tam, kde muselo znít nemálo násilně.²³ Proto není hexamet pro určení délky v příliš směrodatný. Volnost je v šestiměru taková, že nejspíš ani nejstarší pramen, Hésiodos, asi nemůže mít výpovědní hodnotu. Slovo Κυρήνη v jediném z jeho dochovaných veršů s tímto slovem stojí na konci hexametru, takže ů je dáno daktylem, jehož standardní přítomnost v páté stopě je jednou ze základních charakteristik hexametru.²⁴ Stejně jako v Hésiodově verši je i v pozdější poezii s hexa- a pentametry délka dominantně podmíněna pozicí ve verši, ať už naše proprium stojí na počátku stopy (s ů), typicky první či druhé, anebo verš zakončuje obsahujíc ů (Hermippos v 5. stol. př. n. l., Dionýsios z Kyziku ve 3. stol. př. n. l., Apollónios Rhodský, Nonnos). U autorů s větším počtem výskytů dotyčného slova kvantita variuje (v této „hexametrové“ skupině u Nonna s patnácti výskyty).²⁵

2) Kómičká verze iambického trimetru (a jednou daktylský trimetr). Situace je obdobná, tj. hlavní slovo ohledně kvantity má metrum, včetně skutečnosti, že autoři s více než jedním výskytem mohou (i když nemusejí) délku variovat, jak je to v této „kómičké“ skupině doloženo u Alexida.²⁶

že seznam pouze udává délku dotyčné slabiky v daném metru, a je tedy spíše pouze registrační. Přesto autorka bez vysvětlení konstatuje, že v bylo původně krátké.

²³ Pádňým příkladem je φίλωνται s φί - v *h.Cer.* 487; WACHTER 2000, § 49.

²⁴ Zlomek 215.2 (ed. MERKELBACH – WEST). Spondej v páté stopě má u Homéra sice zhruba až každý osmnáctý verš, nicméně tento počet je dost vysoký na to, aby přítomnost daktylu v páté stopě bylo možno chápat jako výrazně charakteristický rys hexametru (srv. MAAS 1962, § 83, srv. 99).

²⁵ Autor komedií, Athéňan HERMIPOSS v homérské parodii s kvantitou na začátku druhé stopy, zl. 63.4 (ed. KOCK). DIONÝSIOS z Kyziku v *Anth. Pal.* 7.78.3 (stejně jako Hésiodos na konci verše) a APOLLÓNIOS RHODSKÝ s dlouhou v první slabice verše (2.500). V samém závěru antiky si stejně vede NONNOS, maje v *D. Κυρήν-* patnáctkrát, opět s délkou v podmíněnou metricky (v závěru verše v páté stopě ů, v první nebo druhé stopě na jejím začátku ů).

²⁶ I ve volné verzi kómičkého iambického trimetru ALEXIS potřebuje ve zl. 36.3 (ed. KOCK) ů, ve zl. 239 ve znění ἀνθρώπος εἶναι μοι Κυρηναῖος δοκεῖς (Athénaiovo čtení) je ů nutné; při méně pravděpodobném čtení Eustathiově se zakončením [...] δοκεῖς Κυρηναῖος by bylo na místě číst ů. ARISTOFANÉS má v obou výskytech ů (iambický trimetr v *Thesm.* 98, daktylský trimetr v *Ran.* 1328; k metru GOODWIN 1894, § 1674). Ohledně pochybnosti o kyrénské spojitosti tohoto jména oproti spojitosti s Kilikií viz BROHOLM 1924, s. 156.1-9, 169.51-63. Latinští autoři mají krátkou slabiku, ale též (dle DOBIAS-LALOU 2000, s. 26) danou metrem (CATULLUS 7.4, *Catalepton* 9.61).

3) Daktylo-epitritické metrum²⁷ (a metrum logaoidického charakteru) u Pindara. S těmito metry se dostáváme ke klíčovému bodu naší argumentace a opustíme čistě metrické pole. Pindaros má vysoký počet jedenácti případů (v dórské verzi *Κυρῶν-*), všechny v rámci daktylo-epitritické či logaoidické struktury verše. Ty jsou relativně volné, zvláště logaoidy.²⁸ Skutečnost, že při reprezentativním počtu výskytů v těchto metrech stojí vždy právě ů, by sice sama o sobě byla dostatečně silným argumentem pro tuto kvantitu,²⁹ avšak silně jej potvrzuje historický kontext dotyčných epiníkií (jedná se o ódy *Pyth.* 4 v daktylo-epitritické formě a *Pyth.* 5 s aiolickou metrickouází z r. 462 př. n. l. pro kyrénského krále Arkesiláa a daktylo-epitritickou *Pyth.* 9 z r. 474 pro kyrénského athléta jménem Telesikratés).³⁰

Pindaros má na rozdíl od ostatních básníků vždy ů, především však přednášel přímo kyrénskému publiku. Zejména v případě *Pyth.* 5 (avšak i v případě ostatních dvou poém) s jejími detailními zmínkami o velmi konkrétních kyrénských hmotných a kultických reáliích³¹ je velmi plauzibilní, že Pindaros tuto poému provedl přímo v Kyréně, a to během slavnosti či snad i v souvislosti s některou liturgií (viz 5.80).³² Těžko si představit, že by se při podobné příležitosti, která silně apeluje na lokálnost i univerzálnost,³³

²⁷ V případě daktylo-epitritického metra jde, zhruba řečeno, o relativně volnější metrum na bázi tvořené sekvencemi daktylskými a epitritickými (– ∪ –) s jednou volněji disponibilní krátkou či dlouhou slabikou mezi těmito sekvencemi, blíže např. MAAS 1962, § 55. K logaoidickému metru v PINDAROVĚ *Pyth.* 5, o níž budeme pojednávat, SNELL 1964, s. 92.

²⁸ Srv. GOODWIN 1894, § 1679-83 a 1684-5.

²⁹ Ačkoli zmínění básníci užívající striktnějších meter mají situaci složitější, samotný vysoký počet jedenácti výskytů podle mne zajišťuje Pindarovým textům dostatečnou výpovědní hodnotu.

³⁰ *Pyth.* 4.2, 62, 261, 276, 279; 5.24, 62, 81; 9.4, 18, 73.

³¹ Verše 24, 80, 89-100, zejm. 93, příležitostně v *Pyth.* 4 (v. 4), méně v *Pyth.* 9.

³² HORNBLOWER – MORGAN 2007, s. 15-7 (zpěvy 4. a 5. mají „[A] real link to the city as a physical entity [...]“).

³³ PINDAROVY „kyrénské zpěvy“ měly prezentovat krále Arkesiláa (*Pyth.* 4 a 5) a Kyrénu jako všecky relevantní a současně měly zrcadlově prezentovat vládcovo vítězství na panhelénské delfské Pýthiadě jako právě místní, lokálně-dynastické, kyrénské (např. HORNBLOWER – MORGAN 2007, s. 8). Sám Pindarův jazyk ve všech jeho epiníkiích je směsí univerzálního a lokálního, neboť básník mísí obecně srozumitelné prvky dialektů (a homérismy) do souladného, obecně srozumitelného celku, který byl kterýmkoli posluchačem pocíťován jako dialektově zbarvený.

mohlo použít nesprávné formy jména.³⁴ Bylo by to podobné, jako kdyby při nějakém slavnostním proslovu v Brně či Praze řečník naložil s kvantitou samohlásek ve vlastním jménu těchto měst jinak než zcela skrupulózně správně (pochybující může vyslovit své vlastní jméno s byť jedinou nesprávnou délkou).

Navíc Pindaros zachází s kmeny téměř všech značně početných proprií uváděných ve všech jeho dochovaných textech metricky vždy stabilně, výjimek je jen několik, což představuje jasný rozdíl oproti tomu, co jsme viděli v odstavci o hexametru.³⁵ Stejně tak lyrik zachází i s apelativy a jinými slovy.³⁶ Pindaros si tedy prokazatelně nepřizpůsobuje délky ve kmeni jmen podle metrické potřeby, a tak je ů víc než pravděpodobné.

Vlastně libovolný pohled do některé z Pindarových ód korespondujících s panhelénským athlétickým kontextem ukazuje básníkovo známé přilnutí ke všemu archaickému a lokálnímu, právě „zdejšímu“, ať už v mytologii, genealogii či jinak, což snad může být dalším bodem ve prospěch ů.

Dále platí, že autoři s více než jedním výskytem Κυρήν- (Nonnos 15×, Kallimachos 5/6×, Alexis 2×) měří délku v jako krátkou i jako dlouhou.³⁷ Přitom Pindaros s jedenácti výskyty nikoli.

Zbývá podotknout, že použitou „argumentaci z bezprostřednosti“, zapojenou do hry v Pindarově případě, nelze použít u tří autorů, kteří byli sami přímo Kyréňany. Kyréňana Kallimacha jsme ponechali záměrně až pro toto místo, aby jej bylo možno konfrontovat s Pindarem, který jediný má pro určení kvantity v daném slově váhu dokladu. Kallimachos má včetně tvarů adjektivních (Κυρηναί- a tvaru Κῶρης v *Ap.* 88) celkem šest výskytů.³⁸ Pracu-

³⁴ Co se týče kvality samohlásky, mohlo při provedení zpěvů v Kyréné spíše než „literární“ /ü/ jistě zaznít místní /u/, ovšem tak jako tak krátké.

³⁵ Všechny kmeny proprií mají stejné délky, vymykají se snad jen tři případy: Ἀτρείδ- s dlouhým i krátkým A (na rozdíl od Homéra, který má dlouhé A), stejně tak zejm. tvary dativu Ἄρει a místní Ἀργάγ-; velmi častý kořen πῦθ je pouze jednou s ů (*Pyth.* 6.5, srv. 8.5). Variace kvantity v a i u kmenech χρῦσ- a Δι- (od „Zeus“) je dána homérovským územ, z něž Pindaros standardně vychází. *Srv. SLATER* 1969.

³⁶ Metricky pracuje s kmeny ἀέθλ-, ἀέλι- a slovesným kmenem λυ-, *srv. πόλις, SLATER* 1969, s.vv. (k poetické práci s délkou v kmenech na -ις, *srv. SMYTH* 1956, § 254, jeho údaj o Pindarovi je však sporný). Jedno či zdvojené λ a σ ve jménech *Achil(l)eus* a *Odys(s)eus* jde na vrub homérovskému úzu (*srv. předchozí poznámku*).

³⁷ Neplatí jen pro Aristofana s pouhými dvěma výskyty s ů v obou.

³⁸ *Ap.* 73, 88, 94, *Art.* 206, *Epigr.* 13.2, 26.2.

je s kvantitou v obojím způsobem (4× ů, 2× ů). Kvantitu v podle Kallimacha určit nelze, neboť patří k autorům variujícím délkou, a především píše v hexametru, verši pro naši otázku nespolehlivém. Navíc Kallimachos, působící v Alexandrii, má „internacionálnější“ a spíše knižní publikum a může si dovolit nakládat s dotyčným jménem „literárně“, kdežto Pindaros prováděl své „kyrénské“ básně bezprostředně v dané lokalitě.³⁹

Poslední dva případy spadají pod jediný typ. Jde zaprvé o epitaf z přelomu 1. a 2. stol. n. l., který slovem *Κυρανα* obsazuje konec neobvyklého spondejského hexametru (tj. potřebuje tři dlouhé slabiky). Takový postup (tj. spondej v páté stopě), jak jsme pověděli již v souvislosti s citátem z Hésioda, nebyl u hexametru chápán jako příliš zdařilý a dobrý básník by si ho neměl nechat vnutit.⁴⁰ Druhým případem je použití ů v našem slově u kyrénského patriota Synesia (přelom 4. a 5. stol. n. l.). Ve svém *Hymnu* 3 (ed. Lacombrade) užívá bizarně výhradně spondejů v anapestickém dimetru,⁴¹ takže za těchto podmínek musí mít jeho rodné město ve svém jméně ů (v. 39), bez ohledu na to, jak opravdu znělo. Navíc ani v žádném jiném ze svých hymnů Synesios nepoužívá (bývalý?) dórský dialekt svého kraje, nýbrž jen „dórštinu“ literární, tj. několik rysů, které u posluchače vyvolají dojem dórského zabarvení, aniž by jej rušily neobvyklostí.

4. Thessalská nymfa Kyréné; význam jména

Co se týče výkladu jména a jiných spojitostí, omezíme se stručně jen na zajímavosti. Nymfa Kyréné není z mytologického pohledu nymfa původně libyjská ani dórská, nýbrž thessalská a do Libye (kde měla kult) byla přenesena Apollónem, který se do ní zamiloval a usadil ji tam.⁴² Tak je dórská kolonizační tradice, podaná v několikrát zmíněných zpěvech Pindarových, Kallimachových a u Hérodota, v nápadné nejednotě s naprosto odlehlým thessalským původem epónymní nymfy. Udatnou dívku, proslulou zápasem se lvem, jako by nespojovalo s Libyí nic než její jméno; kvůli této zvláštnos-

³⁹ Ačkoli i KALLIMACHOS měl k místu vztah (srv. *Ap.* 65-6, 70-8, 85-96), v našem případě to nehraje roli.

⁴⁰ Narušení standardního plynutí hexametru spondejem v páté stopě ovšem dobrý básník může provést kvůli poetickému účinu, jako je tomu např. v *Íliadě* 1.600 (spondej znázorňuje Héfaistovo kulhání) či 17.657 (krácející lev). Srv. JEFFERY – JOHNSTON 1990, s. 194-5 a Plate 57.

⁴¹ WEST 1987, s. 75, srv. 69.

⁴² Mytologie: především PINDAROS, *Pyth.* 9 (zejm. vv. 14-8, 69), prameny BROHOLM, s. 150-5; ke kultu nymfy v Kyréné v nápisech DOBIAS-LALOU 2000, s. 227.

ti byla na základě jiného bájeslovného materiálu hledána souvislost s hypotetickou předchozí kolonizací, kterou by dávno před théskými museli uskutečnit Aiolové smíšením se skupinou z Thessalie. Rozpor tak zůstává: vytvářet danosti historické z mytologických na jednu stranu dost dobře nelze, avšak Thessalie bez přímé kolonizační aktivity je prostřednictvím nymfy spojena s tímž jménem, které má lokalita ve velmi odlehlé Libyi.⁴³ Vysoce konzervativní thessalské dialekty, některé i se svou konzervativní tendencí v oblasti patronymik (tedy proprií),⁴⁴ o správném znění či významu našeho slova nic nevyovídají.

Význam propria se badatelé pokoušeli odvodit vícekrát. Byl spojován se jmény *Kýrios* či *Korónis*⁴⁵ anebo s kyrénským pramenem *Kyré*. Posledně jmenované řešení⁴⁶ má tu výhodu, že odpovídá slovtvornému sekundárnímu suffixu *ων* vyjadřujícímu v řečtině gentilia;⁴⁷ jméno *Kyréné* by tak znamenalo zhruba „[nymfa/město] od/u pramene Kyré“. Etymologie kořene *κυρ* vykazuje souvislost s kruhovostí či zakřivením, tedy by mohlo jít zhruba o „kruhovitě prameniště“.⁴⁸ V tom případě by však jméno thessalské nymfy muselo být odvozeno od lokality libyjské.⁴⁹ Jinak by tomu bylo, kdyby bylo

⁴³ Jinou souvislost Kyrény s Thessalií, než je jméno nymfy, popírá BARTONĚK (2009, s. 139), oproti tomu GERCKE (1906) předpokládal, že nám dochované legendy poplatné kyrénské dynastii Battovců (Pindarova „kyrénská série“ a Hérodotovo podání o založení Kyrény v 4.145 nn.) odsunuly starší předdórské tradice o založení do pozadí. Ty dle něj thessalskou spojitost obsahovaly (např. vyslanci krále Hypsea hledající jeho dceru Kyrénu s ní zůstali v části Libye pojmenované teď už po ní; u KALLIMACHA, *Ap.* 92, je kyrénským vládcem Eurypylos, postava jinak spojená s Thessalií, srv. PAPE – BENSELER 1870, s. v.; GERCKE 1906, s. 447-50, 452). Proti Gerckeho odvážné hypotéze srv. mj. BROHOLM 1924, s. 159.18-44.

⁴⁴ BARTONĚK 2009, s. 141, 144, 182, 185; SCHMITT 1977, na s. 75-7 zejm. body 7, 9-10, 12-3, 18, 21.

⁴⁵ Srv. GERCKE 1906, s. 456 (referuje o zmíněném článku o *Korónis*, jenž mi nebyl dostupný).

⁴⁶ WILAMOWITZ 1927, s. 172 pozn. 2: analogicky jsou tvořena např. Σιδήνη ze σίδη či Πελλήνη z πελλός; k výkladu jména z pramene se uchyluje též BROHOLM (1924, s. 156.1-34) uzavíraje pasáž o podaných výkladech o jeho významu. Opatrnější je DOBIAS-LALOU (2000, s. 257), jíž se tento výklad zdá nejméně nepravděpodobný.

⁴⁷ Srv. SMYTH 1956, § 861.11, též 844.3.

⁴⁸ CURTIUS 1879, s. 158; v závislosti na něm (na některé z předchozích edic) PAPE – BENSELER (1870) uvádějí „Crumbach“, s. vv. Κυρήνη a Κύρη.

⁴⁹ Tak *Schol. in Pind. Pyth.* 9.6. BEEKES (2010, s. v. κύρτος) zpochybňuje zařazení k indoevropskému kořeni *κυρ.

skutečně možné odhadnout jeho význam na základě jazyka neřeckých obyvatel, v tomto případě na základě berberského jazykového substrátu, a to ze slov $\kappa\acute{\upsilon}\rho\alpha$ – *igri, agori* – „asfodel“.⁵⁰ Metodologická opatrnost jak před odvozováním nejasných slov zachovaných z předpokládaného neřeckého jazykového živelu, tak před jejich propojováním s jinými více či méně podobnými jmény je sice nejspíš namístě,⁵¹ zůstává však pravdou, že podle nejstarší vrstvy literárních dokladů se populace osadníků s domorodci alespoň zpočátku mísila.⁵² Pokud bychom přistoupili na tuto spojitost, mohl by výsledek znít zhruba „[nymfa/město] od/u Asfodelového pramene“.

5. Závěr

1. Podali jsme správnou historickou formu slova (tj. tvar užívaný prvními osadníky), tedy *Qūrānā* (= $\Phi\upsilon\rho\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}$), a pokusili se odůvodnit fakt, že mluvená kyrénština mohla přežívat o mnoho déle, než svědčí inskripce (odd. 2).

2. Na základě úvah především metrických i jiných jsme podali jako správné znění české formy jména (k ní odd. 1) tvar „Kyréné“, nikoli „Kýréne“ (odd. 3).

3. Zvážili jsme výklady významu jména a odůvodnili možnost odvozovat je z původního neřeckého substrátu. Mytologická spojitost s Thessalií zůstává záhadná (odd. 4).

Bibliografie

- BARTONĚK, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Brno: Masarykova univerzita 2009.
- BARTONĚK, Antonín. *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1987.
- BEEKES, Robert S. P. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill 2010.
- BROHOLM Hans Christian. Kyrene. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, sv. XXIII. Vyd. G. WISSOWA – W. KROLL. Stuttgart: Metzler 1924, s. 150-169.

⁵⁰ SCHWYZER, I, s. 189⁷, II.2, s. 823⁵; DOBIAS-LALOU 2000, s. 257, pozn. 36. Z přízvuku nelze poznat, zda jde o $\kappa\acute{\upsilon}\rho\acute{\alpha}$, nebo $\kappa\acute{\upsilon}\rho\acute{\alpha}$.

⁵¹ DOBIAS-LALOU 2000, s. 292.

⁵² PINDAROS, *Pyth.* 9.105-6, KALLIMACHOS, *Ap.* 2.86, HDT. 4.186 (BROHOLM 1924, s. 159.39-49, též 156.21-4).

- BUBENÍK, Vít. The Decline of the Ancient Dialects. In *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*. Vyd. A.-F. CHRISTIDIS. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 482-485.
- CURTIUS, Georg. *Grundzüge der griechischen Etymologie*. Leipzig: Teubner 1879⁵.
- DOBIAS-LALOU, Catherine. *Le dialecte des inscriptions grecques de Cyrène*. Paris: Centre d'Études Archéologiques de la Méditerranée 2000.
- GERCKE, Alfred. Myrmidonen in Kyrene, *Hermes*, 1906, 41, s. 447-459.
- GOODWIN, William W. *A Greek Grammar*. London: Macmillan 1894².
- HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Centrum biblických studií 2003.
- HORNBLOWER, Simon – MORGAN, Catherine. Introduction. In *Pindar's Poetry, Patrons and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire*. Vyd. Simon HORNBLOWER – Catherine MORGAN. Oxford: Oxford University Press 2007, s. 1-41.
- JEFFERY, Lillian H. (rev. ed. Alan W. JOHNSTON). *The Local Scripts of Archaic Greece. A Study of the Origin of the Greek Alphabet and its Development from the Eighth to the Fifth Centuries B.C.* Oxford: Clarendon Press 1990².
- KAHANOV, Ya'akov. The Voyage of Synesius. *The Journal of Navigation*, 2006, 59, s. 435-444.
- KARFÍK, Filip. O psaní starořeckých jmen v češtině. *Kritický sborník*, 1999, 18/2-3, s. 78-83.
- MAAS, Paul. *Greek Metre*. Oxford: Clarendon Press 1962².
- MILLER, D. Gary. *Ancient Scripts and Phonological Knowledge*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1994.
- PAPE, Wilhelm – BENSELER, Gustav. *Handwörterbuch der griechischen Sprache*, Bd. III: *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Braunschweig: Friedrich Vieweg 1870.
- RIX, Helmut. *Historische Grammatik der griechischen Laut- und Formenlehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchhandlung 1976.
- ROQUES, Denis. *Synésios de Cyrène. Tome III: Correspondance (Lettres LXIV – CLVI)*. Paris: Les Belles Lettres 2003.
- SCHMITT, Rüdiger. *Einführung in die griechischen Dialekte*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1977.
- SCHWYZER, Eduard. *Griechische Grammatik*. München: C. H. Beck 1968-1971.
- SMYTH, Herbert W. (rev. G. M. MESSING). *Greek Grammar*. Harvard: Harvard University Press 1956.

- SLATER, William J. *Lexicon to Pindar*. Berlin: W. de Gruyter 1969.
- SNELL, Bruno. *Pindarus. Pars prior: Epinicia*. Leipzig: Teubner 1964⁴.
- THREATTE, Leslie. *The Grammar of Attic Inscriptions I (Phonology)*. Berlin – New York: W. de Gruyter 1980.
- WACHTER, Rudolf. Grammatik der homerischen Sprache. In: *Homers Ilias: Prolegomena*. Vyd. J. LATACZ. München – Leipzig: K. G. Saur 2000, s. 61-108.
- WEST, Martin L. *Introduction to Greek Metres*. Oxford: Clarendon Press 1987.
- WILAMOWITZ, Ulrich von. Heilige Gesetze. Eine Urkunde aus Kyrene. *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1927, 19, s. 155-176.

■ SUMMARY

The Proper Name „Kyrene“

The present note concentrates on the proper form of the word, especially the quantity of the vocal represented as *υ*, which is short. The result was yielded by evaluation of not only metrical but also of social and literary contexts of poetry. Pindar has the word with a short eleven times, not using both quantities freely as other poets do. More important, Pindar presented his poems for Cyrenaean victors (*Pyth.* 4, 5, and 9) in Cyrene in person, therefore was obliged to pronounce the name of the city in its correct form. A thought is given, too, to a possibility of the Cyrenaean dialect's very late extinguishing in virtue of remote and virtually secluded conditions of some of the local populace (even in the 20th century such was observed). Finally, as a comment to numerable attempts to grasp the meaning of the name, I connected the fact that the first Greek colonists (at least) mingled with the original folk. In that case, the name could be based on Berber substrate word for „asphodel“, giving the city and the nymph „Kyrene“ the meaning „of the Asphodel spring“.